

## ДОСЛІДЖЕННЯ СПРИЙМАННЯ ТА РОЗПІЗНАВАННЯ ОБЛИЧ В ЕТНІЧНОМУ АСПЕКТІ

*У статті висвітлюється проблема міжетнічного сприймання облич та крос-расового ефекту. Подаються результати емпіричного дослідження особливостей розпізнавання облич представників своєї та інших етнічних груп, а також фактори, які чинять вплив на процес міжетнічної перцепції.*

**Ключові слова:** міжетнічне сприймання, крос-расовий ефект, розпізнавання, обличчя, установка

*В статтєвысвечивается проблема межэтнического восприятия и кросс-расового эффекта. Подаются результаты эмпирического исследования особенностей распознавания лиц представителей своей и других этнических групп, а также факторы, которые влияют на процесс межэтнической перцепции.*

**Ключевые слова:** межэтническое восприятие, кросс-расовый эффект, распознавание, лицо, установка

*The interethnic face perception and cross-race effect problem are analyzed in the article. The empiric investigation results of recognizing faces' peculiarities of own and other ethnic groups' representatives and factors that influence on the interethnic perception process are found out.*

**Keywords:** the interethnic perception, cross-race effect, recognizing, face, attitude

---

© Суруджій М.П., 2013 р.

---

**Актуальність дослідження.** У повсякденному житті, люди соціально взаємодіють з безліччю інших людей. Сприймання облич є важливим аспектом соціальної взаємодії. Майстерність в обробці облич людей різних категорій (наприклад, віку, статі або раси) може впливати на те, як ці групи осіб сприймаються. Добре відомо, що люди розпізнають обличчя власної етнічної групи точніше, ніж обличчя інших етнічних груп.

Проблема сприймання обличчя активно досліджується різними напрямками психологічної науки та суміжними з нею дисциплінами, що є одним із вузлових елементів сучасного наукового знання.

Сучасні наукові дослідження багатьох зарубіжних психологів концентрують свою увагу на феномені «крос-расового ефекту» – зниженої здатності впізнавати обличчя та розуміти вирази обличчя людей, які не належать до власної етнічної групи. Він полягає у тому, що людям властиво краще розпізнавати обличчя та емоційні вирази обличчя осіб своєї власної раси в порівнянні з особами іншої раси або етнічної групи [2; 4; 10; 11].

**Аналіз сучасних досліджень.** У змістовному плані дослідження облич, що проводяться, акцентують увагу на двох аспектах: сприйманні експресій обличчя (В. О. Барабанщиков, Т. М. Малкова, К. Ізард, В. О. Лабунська, П. Екман, В. Фрейзен, Е. Розенберг, Дж. Рассел та ін.) та сприйманні індивідуально-психологічних властивостей особистості (В. О. Барабанщиков, С. М. Федосєєнкова, О. О. Бодальов, Н. В. Васіна, П. Деррі, Д. Фандер, Р. Гіффорд, Г. Московіц та ін.). Перші проводяться переважно в рамках психофізіології, загальної та клінічної психології, другі – соціальної психології та психології особистості. Підтверджуючи в цілому наявність зв'язку між зовнішністю та рисами особистості людини, сучасні дослідження підкреслюють її не лінійність [1].

Щодо етнічного аспекту сприймання та розпізнавання облич, то крос-расовий ефект науково досліджений в галузі поведінкової біології, етології людини та соціальної психології. На сьогодні існує багато результатів досліджень, які свідчать про існування крос-расового ефекту (Т. Ентоні, С. Купер, Дж. Маркон, К. Мейснер, Р. Мальпасс, С. Л. Споурер, Л. Зебровіц, А. Маклін, Ю. Пуртинга, Дж. Брігем, Дж. Шефард, Х. Елфебейн, Н. Ембіді, та ін.). Мета-аналізи Р. К. Боусвелла, Дж. К. Брігема, Р. С. Мальпасса, П. Шапіро, П. Д. Пенрода також вказують на широкий діапазон досліджень, здійснених зарубіжними вченими. Підтвердження існування цього ефекту часто можна почути у твердженні, що представники інших рас «всі виглядають однаково». Це явище показує, що ми можемо мати труднощі, сприймаючи унікальність чи індивідуальність облич іншої раси чи етнічної групи.

У вітчизняній психології явище крос-расового ефекту залишається малодослідженим. Перші спроби в дослідженнях цього напрямку були здійснені російськими вченими (Х. І. Ананьєва, О. М. Харитонов, В. О. Барабанщиков). Проте, невирішеними залишаються проблеми вивчення адекватності міжетнічного сприймання, типів і стратегій міжетнічного сприймання, форм перцептогенезу обличчя, детермінації сприймання виразів обличчя. Ці та інші питання складають перспективу нашого дослідження.

**Основна мета статті.** Визначити основні фактори, що впливають на процес сприймання та розпізнавання облич представників своєї та інших етнічних груп.

**Виклад основного матеріалу.** Перше дослідження крос-расового ефекту було опубліковане в 1914р., де описувалось, що люди мають схильність сприймати людей інших рас та етнічних груп всіх «на одне лице». Як зазначає С. Л. Споурер, індивіди певної раси відрізняються один від одного в наших уявленнях у співвідношенні до нашої обізнаності про представників іншого етносу, а також близькості стосунків і контактів з расою або етносом в цілому. «Таким чином, для необізнаних американців всі азіати виглядають однаково, в той час, як для азіатів, усі білошкірі люди виглядають однаково» [11, С.48].

Незважаючи на надійність результатів ефекту іншої-раси у психологічній літературі [2; 3; 4; 8; 10; 11], основне пояснення цього явища є менш визначеним. Найбільше гіпотез спираються на різницю в «контакті» або «досвіді» з обличчями своєї та інших етнічних груп. На найбільш базовому рівні, контактна гіпотеза передбачає взаємозв'язок між кількістю досвіду, який ми маємо з обличчями інших етнічних груп та розміром ефекту іншої-раси. Багато досліджень протягом багатьох років оцінювали справедливість цієї гіпотези, визначення змінних дало можливість оцінити її обґрунтованість. Як виявилось, міра контакту з іншими етнічними групами визначалась по-різному: від простих анкетувань, які оцінюють попередній досвід взаємодії з представниками інших рас/етнічних груп [3] до опитувань досвіду проживання в інтегрованому сусідстві [8]. Як зазначає Д. Левін, ці дослідження дали суперечливі результати, з деякою підтримкою гіпотези контакту та без підтвердження цієї гіпотези [6, С.561].

Одна з причин відсутності узгодженості цих досліджень, може бути пов'язана з різноманітністю застосовуваних методів до тих видів досвіду, які вимірюються, як зазначають Н. Фьорл, Дж. Філіпс та Е. О'Тул [4]. Примітно, що більшість досліджень, присвячених вивченню гіпотези контакту, передують важливим психологічним висновкам і теоріям, які диференціюють: навчання, яке

відбувається з розвитком, та навчання, яке відбувається за межами раннього «чутливого»/критичного періоду. Хоча дані про особливу чутливість мозку, що розвивається, до досвіду були доступними впродовж декількох десятиліть, за останні роки відбувся вибух відповідних доказів у нейронауці [4, С.798].

У психологічному плані ці ідеї були розроблені найбільш зв'язно в контексті раннього розвитку мови П. К. Кул та колег [5]. Ця теорія заснована на даних, спрямованих на розуміння того, як маленькі діти відрізняють звуки своєї рідної мови від інших мов. Дані вказують на те, що на ранній стадії розвитку маленькі діти (віком до 6-місячного віку) можуть розрізняти звуки з усіх мов однаково добре. Проте, приблизно у віці 6-12 місяців, діти починають демонструвати помітну перевагу у розрізненні звуків рідної мови порівняно з іншими мовами.

Теорія магніту рідної мови (NLM), запропонована П. К. Кул, стверджує, що ранній мовний досвід деформує перцептивний простір, щоб пристосувати відмінності, які є особливо релевантними для розрізень в своїй рідній мові [5, С.606]. За цими розрахунками, найбільш ранній контакт з мовою бере участь в структуризації перцептивного простору таким чином, щоб максимізувати відмінності між подібними/накресленими звуками в рідній мові. Після структуризації, отриманий перцептивний простір впливає на якість репрезентацій, які є можливими для звуків у всіх мовах.

Аналогічний процес (хоча й такий, що повільніше розвивається) може пояснювати ефект іншої-раси при сприйманні та розпізнаванні облич [4]. При розгляді доказів гіпотези контакту багато років тому, Дж. Шеферд відмітив, що серед декількох досліджень дітей, і/або тих, які вказують на «контакт» з іншою-расою виявлені більш послідовні докази. Наприклад, С. Фінмен та Д. Ентвіслперевірили можливості розпізнавання облич 288-миафро-американських та американських дітей з відокремлених та інтегрованих шкіл. Діти 1-3-х і 6-х класів були протестовані за допомогою стандартного завдання на розпізнавання старого/нового обличчя з фотографіями темношкірих і білих дітей. Результати показали тенденцію у більшому прояві ефекту іншої-раси в дітей з незмішаних шкіл, ніж у дітей з інтегрованих шкіл [3, С.508-509].

Гіпотеза контакту констатує, що якість та/або кількість міжетнічних контактів може відігравати велику роль в крос-расовому ефекті. Наприклад, дослідники висунули теорію, що зростання контакту з представниками інших рас чи етнічних груп може покращити розвиток пам'яті шляхом: а) зменшення ймовірності стереотипних відкликів і збільшення ймовірності того, що особи будуть шукати більш індивідуалізовану інформацію (Р. Мальпасс); б) впливу на мотивацію осіб точно розпізнавати людей інших рас через взаємодію соціальної системи винагороди/покарання (Р. Мальпасс); або в) зменшення складності сприймання незнайомих облич представників інших рас (Е. Гольдштейн і Дж. Ченс). Стосовно самооцінки міжрасового контакту, мета-аналіз К. Мейсснера і Дж. Брігема показав невелику, проте важливу кореляцію, що складає приблизно 2% розбіжності [10, С.17].

Серія експериментів, проведених М. Родіном, показала, що особи часто когнітивно ігнорують, або вважають «невидимими» інших, базуючись на численних категорійних вимірах, таких як вік, стать чи зовнішня привабливість. М. Родін вважав, що, будучи «когнітивними скнарами», ми часто намагаємось покладатись на широкі категорійні судження для визначення того, чи відбудеться подальше спілкування [9, С.547]. Нещодавні дослідження продемонстрували, що ефект етнічної та расової стереотипності скоріше автоматизований і піддається обмеженому свідомому контролю [9].

Сумісно з ефектами когнітивного ігнорування та поза-групової гомогенності, дослідження, описані в зарубіжній літературі, зісприймання облич продемонстрували, що обличчя представників інших рас «расово» класифікуються більш швидко, ніж представників власної раси. Щодо крос-расового ефекту, то О. МакЛін і Р. Мальпасс зробили припущення, що ця автоматична схильність до категоризації облич інших рас та етнічних груп може відволікати від отримання індивідуальної інформації і, таким чином, призводить до гіршого розпізнавання облич представників інших етнічних груп. У цій перспективі також припускається, що увага, яка приділяється розпізнаванню раси як «риси обличчя» може відволікати когнітивні ресурси, які в іншому випадку використовувались би для пошуку індивідуальної інформації [7, С.250].

Деякі вчені виділяють ефект інверсії обличчя – феномен, який полягає в тому, що перевернуті (догори вниз) фотографії облич розпізнаються гірше, ніж

---

перевернуті фото інших об'єктів (будинків, машин і т.д.) У ранніх роботах по дослідженню цього ефекту Р. Ін дійшов висновку, що розпізнавання облич – це продукт унікальної системи, що відрізняється від систем, які відповідають за розпізнавання інших видів візуальних стимулів. На противагу цій гіпотезі «нервової спеціалізації» Р. Дайамонд і С. Кері пізніше припустили, що перцептивне навчання може бути задіяним у розпізнаванні облич. У ряді експериментів вони довели, що ефект інверсії не унікальний для облич, а радше виникає, коли учасники мають значний досвід із стимулюючими матеріалами. Зокрема, виявилось, що інверсія руйнує ефективність сприйняття особами знайомих їм стимулів[2, С.114].

С. Л. Споурер здійснив спробу поєднати ці різні соціально-когнітивні визначення в єдину модель. Ця модель припускає, що процес по замовчуванню виникає тоді, коли особа зустрічає обличчя представника власної раси (або члена етнічної групи). Таке розпізнавання включає обробку на більш глибокому рівні, коли особа зосереджується на релевантних, конфігураційних властивостях або рисах обличчя, які відрізняють його від інших подібних облич у пам'яті (згідно з моделлю Т. Валентайна). І навпаки, коли людина зустрічає обличчя представника іншої раси (або іншої етнічної групи), расові/етнічні характеристики першими викликають автоматичну реакцію категоризації. Ця реакція може згодом поєднуватись з іншими сигналами, які сприяють когнітивному ігноруванню таких облич. Категоризація може також свідчити про те, що до процесу розпізнавання слід прикладати менше зусиль, що призведе до поверхневого (або заснованого на рисах) розпізнавання обличчя і може свідчити про стереотипні процеси, які призводять до неправильних висновків стосовно помітних характеристик обличчя у пам'яті [11, С.68-71]. Виходячи з того, що більша гомогенність у представленні облич інших рас походить від нестачі ефектів виразності, модель С. Л. Споурера також передбачає, що особи будуть більш ліберальними в реагуванні на обличчя представників інших рас/етнічних груп [11, С.75]. Ця модель також пропонує визнавати й інші феномени «у групі/поза групою» в літературі з розпізнавання облич, такі як вплив віку та статі.

Одним із проміжних етапів нашого дослідження було виявлення взаємозв'язку між індивідуальними особливостями особистості, соціально-психологічними та якістю розпізнавання облич власної етнічної групи та віддалених етнічних груп: індусів, арабів, африканців та китайців. Для реалізації цього завдання були використані «П'ятифакторний опитувальник

особистості», «Шкала соціальної дистанції» Е. Богардуса, спеціально розроблена нами анкета, спрямована на виявлення наявності, тривалості та глибини попереднього досвіду спілкування із представниками інших етнічних груп. У дослідженні взяли участь студенти денної форми навчання факультетів психології, соціології, філології та військового інституту Київського національного університету ім. Т. Шевченка (м. Київ), а також студенти спеціальності програмування Чернівецького індустріального коледжу при Національному університеті «Львівська політехніка» (м. Чернівці). Кількість респондентів – 271 особа: 123 хлопці та 148 дівчат. Вік респондентів від 18 до 25. Національність – українці (за самовизначенням).

---

Перша частина дослідження проводилась за спеціально створеним опитувальним листом, який складався з вищезазначених методик та анкети.

Друга частина емпіричного дослідження проводилась паралельно з першою і передбачала проведення констатуючого експерименту з використанням фотоматеріалів. Експеримент проходив у два етапи та полягав у демонстрації серії фотографій облич китайців, африканців, арабів, індусів та українців. Всього було продемонстровано 20 фотографій облич у кожній серії показу матеріалів (по 4 зображення представників кожної етнічної групи, з них по 2 чоловічої та 2 жіночої статі, різних вікових категорій). До стимульного матеріалу входили зображення облич типових представників вищезазначених етнічних груп, які були попередньо відібрані методом «випадкового вибору» серед раніше сфотографованих «реальних» людей, які були проходимими на вулиці і дали згоду на участь в експерименті.

Фотозображення послідовно демонструвались на екрані персонального комп'ютера, розташованого на відстані близько 50 см від глядача. Кожне зображення демонструвалось протягом 1 сек., повернення до попереднього зображення виключалось.

Через деякий час частину цих фотографій (за методом випадкового вибору) знову було показано разом із фотографіями, які не показувались раніше (відволікаючі стимули). Респонденти повинні були вказати для кожної фотографії, чи бачили вони раніше зображення тої чи іншої людини (так/ні). Кожне зображення демонструвалось протягом 4 сек.

Точність розпізнавання облич обраховувалась нами за допомогою формули «виявлення сигналу» Г. Рає, яка дозволяє врахувати точність розпізнавання облич. Правильна відповідь або «hit» (H) визначається як правильна ідентифікація об'єкту, представленого раніше в серії показу (TP lineups). Помилкова відповідь або «falsealarm» (F) є неправильною ідентифікацією об'єкта з серії показу. Вони використовуються для розрахунку точності розпізнавання (A')[8, С.54].

Отримані результати показали, що українці мають тенденцію розпізнавати краще обличчя своєї власної етнічної групи, порівняно з представниками інших етнічних груп. Це свідчить про вплив крос-расового ефекту на перцептивний процес. Найбільші труднощі спостерігаються при сприйманні та розпізнаванні китайців та індусів, причому як чоловіків, так і жінок. Зокрема, найбільше помилок спостерігаються при розпізнаванні чоловіків-китайців (68%) та -індусів (58%), жінок-індусок (46%) та -китайок (46%). Обличчя українців досліджувані розпізнають найкраще, проте це стосується більше облич чоловіків. Щодо жінок, то були виявлені помилки в ідентифікації облич, побачених раніше.

У нашому дослідженні ми перевіряли гіпотези про вплив особистісних якостей, ціннісних орієнтацій, досвіду спілкування з іноземцями та соціальної дистанції на якість розпізнання облич. Нами були обчислені часткові кореляції (partial correlations), завдяки чому ми можемо впевнено стверджувати про причини, які лежать в основі варіювання точності розпізнання облич. Якщо з кореляцій показника якості розпізнання виокремити лише ту частку сумісної дисперсії, яка обумовлена кореляцією з іншим конкретним показником, то зостануться тільки кореляції з показниками, які мають безпосередній вплив на

якість розпізнання облич. На точність розпізнавання безпосередньо та позитивно впливають: самооцінка товариськості (виведений нами фактор особистісного диференціалу) ( $r=0,14$ ;  $p<0,05$ ), тривалість спілкування з індусами ( $r=0,3$ ;  $p<0,001$ ), арабами ( $r=0,21$ ;  $p<0,01$ ), китайцями ( $r=0,14$ ;  $p<0,05$ ), африканцями ( $r=0,2$ ;  $p<0,01$ ). Соціальна дистанція є основним фактором, який знижує точність розпізнання ( $r=-0,76$ ;  $p<0,001$ ). Жоден з особистісних факторів «Великої П'ятірки», ціннісних орієнтацій тощо не мають прямого причинно-наслідкового зв'язку з точністю розпізнання облич.

Показник точності розпізнавання залежить й від об'єктивних чинників. Зокрема, наявність досвіду спілкування з представником будь-якої етнічної групи, за результатами дослідження, підвищує точність розпізнавання облич до значень  $A'$  від 0,54 до 0,58, відсутність такого досвіду свідчить про низьку точність розпізнання ( $A'$  від 0,36 до 0,38). Жінки краще розпізнають обличчя ( $A'=0,48$ ), ніж чоловіки ( $A'=0,38$ ) ( $U=11899$ ;  $p<0,001$ ). Опитувані з вищою ( $A'=0,42$ ) та незакінченою вищою ( $A'=0,47$ ) освітою розпізнають обличчя краще, ніж особи з середньою освітою ( $A'=0,33$ ) ( $N=18,64$ ;  $p<0,001$ ). Зазначимо, що фактор віку також корелює з точністю розпізнання ( $r=0,21$ ;  $p<0,001$ ) й одночасно більшість досліджуваних з вищою освітою є старшими за тих, хто має лише середню освіту. Тому ми перевірили кореляції точності розпізнавання з віком окремо у кожній вибірці за рівнем освіти. Було з'ясовано, що вік є фактором, який впливає на точність розпізнання лише у вибірці юнаків та юнок без вищої освіти, тобто у той вік, коли окремі функції мозку ще продовжують формуватися. Серед студентів та осіб з вищою освітою вік не впливає на якість розпізнання. Таким чином, сам по собі вік не є чинником збільшення точності розпізнання облич, а основним фактором є досвід спілкування з іноземцями, який людина отримує у ВНЗ.

Тип освіти також значущо впливає на якість розпізнання: найнижчі показники спостерігаються в осіб, які отримують військову ( $A'=0,38$ ) або технічну ( $A'=0,32$ ) спеціальність, найвищі – у гуманітаріїв ( $A'=0,5$ ) ( $N=33,2$ ;  $p<0,001$ ). Тип поселення також значущо впливає на точність розпізнання ( $U=5379$ ;  $p=0,003$ ). Міські жителі розпізнають обличчя більш точно ( $A'=0,46$ ), ніж жителі села ( $A'=0,34$ ).

Як бачимо, досить багато об'єктивних факторів впливає на точність сприймання та розпізнання облич. Вплив більшості з них можна пояснити можливістю набувати досвід розпізнання облич різних етнічних груп: міські жителі з вищою освітою мають можливість здобути більше досвіду спілкування з іноземцями, ніж жителі села та школярі. Пояснити вплив статі більш складно. Вірогідно цей вплив також пов'язаний з соціальною дистанцією. Тому ми перевірили залежність показника соціальної дистанції та досвіду спілкування від зазначених факторів.

Результати дослідження показують, що соціальна дистанція у жінок є нижчою, ніж у чоловіків ( $U=6571,5$ ;  $p<0,001$ ). У гуманітаріїв соціальна дистанція

менша, ніж в осіб з військовою та технічною спеціальністю ( $N=20,09$ ;  $p<0,001$ ). У жителів села соціальна дистанція більша, ніж у жителів міста ( $U=3169,5$ ;  $p=0,026$ ). Таким чином, кращі результати розпізнання облич жінками, гуманітаріями та міськими жителями можуть бути пояснені меншим показником соціальної дистанції, який вони демонструють, тобто більшим рівнем прийняття іноземців.

Нагадаємо, що саме соціальна дистанція, за даними нашого дослідження, є основним чинником зниження точності розпізнання облич представників інших етнічних груп, тобто прояву крос-расового ефекту. Проте ці дані не підтверджуються для фактору освіти, оскільки соціальна дистанція осіб з вищою освітою значно вища, ніж у студентів та школярів, хоча вище ми з'ясували, що вища освіта позитивно впливає на точність розпізнання. Але результати, водночас, показують, що жоден з досліджуваних об'єктивних факторів впливає на наявність досвіду спілкування з іноземцями.

Ще один показник, який за нашим припущенням впливає на міжетнічну перцепцію, – тривалість спілкування з іноземцями. Наявність досвіду спілкування може бути пов'язана з коротким епізодом чи з довготривалим процесом спілкування. Було виявлено, що респонденти з вищою освітою та студенти мають значний досвід спілкування з арабами й одночасно часні кореляції показують, що спілкування з індусами ( $r=0,18$ ;  $p<0,01$ ), арабами ( $r=0,13$ ;  $p<0,05$ ) та африканцями ( $r=0,21$ ;  $p<0,01$ ) збільшує соціальну дистанцію. Таким чином, люди з вищою освітою мають більший досвід спілкування з іноземцями, що призводить до збільшення соціальної дистанції й одночасно набуття досвіду розрізнення та впізнання облич іноземців. Тому навіть з урахуванням того, що соціальна дистанція зменшує здатність до розпізнання облич, фактор досвіду переважає фактор соціальної дистанції. Навіть при негативному ставленні до іноземців, фактор досвіду спілкування з ними сприяє розвитку точності та адекватності розпізнавання облич.

**Висновки.** Отже, процес сприймання іншої людини чи цілого етносу може супроводжуватися різноманітними ефектами, такими як крос-расовий ефект, крос-расова установка, які можуть спотворювати перцептивний процес і впливати на міжособистісну взаємодію. Результати нашого дослідження підтвердили наявність крос-расового ефекту, оскільки українці краще розпізнавали обличчя власної етнічної групи, порівняно з іншими. Отримані дані виявили, що, окрім попереднього досвіду спілкування з представниками інших етнічних груп, на процес сприймання та розпізнавання облич чинять вплив такі фактори, як індивідуальні особливості особистості, тривалість спілкування та соціальна дистанція. Стать, вік, освіта та місце проживання також впливають на прояв ефекту. Зокрема, жінки, дорослі та юнаки, люди з вищою освітою і ті, хто проживає в місті краще розпізнають обличчя іноземців. Проте, явище крос-расового ефекту потребує глибшого дослідження. Зокрема, важливим є виявлення особливостей двостороннього сприймання та розпізнавання між українцями та представниками інших етнічних груп, і не тільки віддалених, але й близьких (росіянами, поляками, татарами, грузинами, румунами, циганами та ін.)

#### **Список використаних джерел**

1. Барабанщиков В. А. Восприятие фотоизображений лиц людей разной расовой принадлежности / В. А. Барабанщиков, К. И. Ананьева // Вестник РУДН. – 2009. – № 1. – С. 7-13.
2. Diamond R. Why faces are and are not special: an effect of expertise / R. Diamond, S. Carey // Journal of Experimental Psychology: General. – 1986. – V. 115. – P. 107-117.
3. Feinman S. Children's ability to recognize other children's faces / S. Feinman, D. R. Entwisle // Child Development. – 1976. – V. 47(2). – P. 506-510.

- 
4. Furl N. Face recognition algorithms and the other-race effect: computational mechanisms for a developmental contact hypothesis / N. Furl, J. Phillips, A. J. O'Toole // *Cognitive Science*. – 2002. – V. 26. – P. 797-815.
  5. Kuhl P. K. Linguistic experience alters phonetic perception in infants by 6 months of age / P. K. Kuhl, K. H. Williams, F. Lacerdo // *Science*. – 1992. – V. 255. – P. 606-608.
  6. Levin D. Race as a visual feature: Using visual search and perceptual discrimination tasks to understand face categories and the cross-race recognition deficit // *Journal of Experimental Psychology*. – 2000. – V. 129. – P. 559-574.
  7. MacLin O. H. *The ambiguous-race face illusion* / O. H. MacLin, R. S. Malpass // *Perception*. – 2003. – V. 32. – P. 249-252.
  8. Meissner C. A. Examining the Cross-Race Effect in Lineup Identification Using Caucasian and First Nations Samples / C. A. Meissner, L. B. Jackiw, K. D. Arbuthnott, J. L. Marcon, J. E. Pfeifer // *Canadian Journal of Behavioural Science*. – 2008. – V. 40. – No. 1. – P. 52-57.
  9. Meissner C. A. Memory for Own- and Other-race Faces: A Dual-process Approach / C. A. Meissner, J. Brigham, D. Butz // *Applied Cognitive Psychology*. – 2005. – V.19. – P. 545-567.
  10. Meissner C. A. Thirty years of investigating the own-race bias in memory for faces: a meta-analytic review / C. A. Meissner, J. Brigham // *Psychology, Public Policy, and Law*. – 2001. – Vol. 7. – No. 1. – P. 3-35.
  11. Sporer S.L. Recognizing faces of other ethnic groups: an integration of theories / S.L. Sporer // *Psychology, Public Policy, and Law*. – 2001. – V. 7. – P. 36-97.

Отримано 15.03.2013 р.

УДК 159.972